Materiallar to’plami · Conference Proceedings

TIL, TARJIMA VA TA’LIM: GLOBAL KOMMUNIKATSIYA VA RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA YANGI YONDASHUVLAR

03 October 2026

UDK 811.133.1

ZAMONAVIY LINGVISTIKA VA GLOBAL KOMMUNIKATSIYA

FRANSUZCHA FRAZEOLOGIK IBORALAR VA ULARNING O‘ZBEK TILIDAGI MUQOBILLARI

Shalola Xusanboyeva Jurayeva*

Farg’ona davlat universiteti

✉ shalolajurayeva123@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada fransuz tilidagi frazeologik birliklarning semantik-stilistik xususiyatlari va ularning o‘zbek tilidagi semantik-funksional muqobillari qiyosiy-chog‘ishtirma metod asosida tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida iboralarning kelib chiqish manbalari, idiomatik va metaforik xususiyatlari, shuningdek, madaniyatlararo muloqotdagi tutgan o‘rni yoritib berilgan. Fransuz va o‘zbek tillari frazeologiyasining lingvokulturologik hamda strukturaviy-semantik umumiyligi va o‘ziga xos farqlari amaliy misollar vositasida asoslangan.

Kalit so‘zlar

frazeologiya, idiomatika, frazeologik muqobillik, fransuz tili, o‘zbek tili, lingvokulturologiya, lakuna, metafora.

DOI: 10.5281/zenodo.23278856

KIRISH

Tilning boyligi va uning milliy-madaniyatga xos bo‘lgan bag‘rini namoyon etuvchi asosiy vositalardan biri frazeologik birliklardir. Frazeologizmlar shunchaki so‘zlar birikmasi bo‘lib qolmay, balki xalqning ko‘p asrlik hayotiy tajribasi, dunyoqarashi, qadriyatlari hamda ruhiyatining mantiqiy aksidir. Har bir xalq o‘z tarixi va madaniyati davomida tilda doimiy takrorlanib turuvchi, bir-biriga uzviy bog‘liq bo‘lgan pishiq-pishiq iboralar va iborali iboralarni shakllantiradi.

Zamonaviy tahliliy hamda qiyosiy tilshunoslikda har xil tizimli tillardagi frazeologik birliklarni qiyoslab o‘rganish eng dolzarb yo‘nalishlardan biriga aylandi. Fransuz va o‘zbek tillari o‘zining kelib chiqishi va grammatik tuzilishiga ko‘ra har xil oilalarga (hind-yevropa va turkiy tillar oilasi) mansub bo‘lishiga qaramasdan, ularning frazeologik tizimida ko‘plab semantik va ruhiy-emotsional o‘xshashliklar hamda o‘ziga xos milliylik (ekzotizmlar) ko‘zga tashlanadi.

1. FRANSUZ VA O‘ZBEK TILLARI FRAZEOLOGIYASIDAGI MUQOBILLIK DARAJALARI

Frazeologizm (frazeologik birlik) — tarkibidagi so‘zlar o‘zining mustaqil ma’nosini yo‘qotib, yaxlit bir ko‘chma ma’no beruvchi turg‘un so‘z birikmasidir. Fransuz tilshunosligida Charlz Balli (Charles Bally) frazeologiya va stilistika nazariyasining poydevorini qo‘ygan bo‘lib, u turg‘un birikmalarni erkin birikmalardan farqlash xususiyatlarini asoslab bergan.

Fransuz va o‘zbek tillari frazeologik fondini qiyosiy o‘rganish natijasida ularning ma’noviy mosligi va muqobillik darajasini quyidagi uchta asosiy guruhga ajratish mumkin:

To‘liq ekvivalentlik (To‘liq muqobillik)

Ikkala tilda ham obrazli negizi, semantik strukturasi va komponentlarining leksik tarkibi bir xil bo‘lgan iboralar. Bunday iboralar ko‘pincha umuminsoniy tajriba yoki umumiy lotin-grek manbalariga borib taqaladi.

1. To‘liq ekvivalentlik (To‘liq muqobillik)

«Avoir les mains propres» Lug‘aviy ma’nosi: Qo‘llari toza bo‘lmoq

O‘zbekcha muqobili: Qo‘li pok bo‘lmoq Semantik izohi: Halol, pokiza odam

«Perdre la tête» Lug‘aviy ma’nosi: Boshni yo‘qotmoq

O‘zbekcha muqobili: Boshini yo‘qotmoq

Semantik izohi: Aqli shoshmoq, esini yo‘qotmoq

«Jouer avec le feu» Lug‘aviy ma’nosi: Olov bilan o‘ynamoq

O‘zbekcha muqobili: Olov bilan o‘ynashmoq

Semantik izohi: Xavfli ishga qo‘l urmoq

Nisbiy (qisman) ekvivalentlik. Ma’nosi va stilistik bo‘yog‘i bir xil, lekin obrazliligi va tarkibidagi komponentlari (leksik vositalari) farqlanadigan iboralar. Bular har ikki xalqning turmush tarzi va milliy tafakkuridagi o‘zgachalikni namoyon etadi:

Fransuzcha: «Quand les poules auront des dents»

O‘zbekcha: «Tuyaning dumi yerga tegganda»

Fransuzcha: «Poser un lapin» **O‘zbekcha:** «Va’dasida turmay aldab ketmoq».

Fransuzcha: «Appeler un chat un chat» **O‘zbekcha:** « Haqiqatni ochiq aytmoq ».

Lakunalar va analogik iboralar (Muqobilsiz frazeologizmlar)

Bir tilda mavjud bo‘lib, ikkinchi tilda to‘g‘ridan-to‘g‘ri ibora shaklidagi muqobili bo‘lmagan hollar. Bunday paytda iboraning ma’nosi tasviriylik yoki iboraviy analoglar orqali beriladi:

Fransuzcha: «Avoir le cafard»

O‘zbekcha: «Ichi qora bo‘lmoq» / «Tushkunlikka tushmoq, kayfiyati yo‘q bo‘lmoq».

Fransuzcha: «Coup de foudre» **O‘zbekcha:** «Bir ko‘rishda oshiq bo‘lish».

2. LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLAR VA METAFORIK KO‘CHISHLAR

Frazeologik iboralarning shakllanishida har bir xalqning milliy-madaniy muhiti, geografik joylashuvi va maishiy turmushi yetakchi rol o‘ynaydi. Fransuz tilidagi ko‘plab iboralar oshpazlik (gastronomiya), kiyim-kechak, qishloq xo‘jaligi hamda hayvonlar nomi (zoonimlar) bilan bog‘liq bo‘lsa, o‘zbek tilida mehmondorchilik, sharqona odob-axloq va dehqonchilik tushunchalari ustuvordir.

Zoonimik frazeologizmlar tahlili

Fransuz tilida: «Avoir une faim de loup» (Bo‘ridek och bo‘lmoq) — O‘zbekcha: «Bo‘ri kabi ochqamoq» yoki «Ichi yopishib ketmoq». Bu o‘rinda bo‘ri obrazi har ikki xalq tafakkurida ham o‘tkir ochlik belgisini bildiradi.

Gastronomiya va oziq-ovqat sohasiga oid iboralar

Fransuzlar kundalik taom va oziq-ovqatlarni iboralarga faol ko‘chiradilar

- «Ce n'est pas de la tarte» — O‘zbekcha: «Xamir uchidan patir» yoki «Bu oson ish emas».
- «Raconter des salades» — O‘zbekcha: «Qovun tushirmoq» / «Safsata sotmoq, uydirma gapirmoq».
- «Mettre son grain de sel» — O‘zbekcha: «Har qozonga kapkir bo‘lmoq» / «Har ishga burnini suqmoq».

Ushbu misollar ko‘rsatadiki, iboralar tarjimasida so‘zma-so‘z (kalka) tarjima usulini qo‘llash ko‘pincha mantiqsizlikka va asl ma’noning yo‘qolishiga olib keladi. Shu sababli lingvokulturologik muqobillikni to‘g‘ri topish tarjimondan yuqori lisoniy mahorat talab etadi.

XULOSA

Fransuz va o‘zbek tillari frazeologik iboralarini qiyosiy-semantik tahlil qilish natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. **Umuminsoniy mushtaraklik:** Har ikki til frazeologik tizimida umuminsoniy qadriyatlar va mantiqiy vositalarga asoslangan to‘liq va nisbiy muqobillar salmoqli o‘rin tutadi. Bu holat turli madaniyat vakillarining dunyoni anglash va emotsional idrok etishdagi mushtarakligini ko‘rsatadi.
2. **Konnotativ moslik:** Milliy-madaniy xususiyatlarga ega bo‘lgan iboralarda (masalan, oziq-ovqat va maishiy tushunchalarga oid frazeologizmlar) fransuz va o‘zbek tillaridagi leksik tarkib farqlansada, ularning konnotativ (ko‘chma) ma’nosi va stilistik vazifasi mos keladi.
3. **Adabiy-funksional tarjima:** Fransuzcha frazeologizmlarni o‘zbek tiliga tarjima qilishda adabiy-funksional muqobil tanlash eng maqbul usul hisoblanadi. Bu usul matnning badiiy-ekspressiv kuchi va milliy jozibasini saqlab qolishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Bally, C. (1951). Traité de stylistique française. Paris: Klincksieck. – 368 p.

[2] Rey, A., & Chantreau, S. (2007). Dictionnaire d’expressions et locutions. Paris: Le Robert. – 1088 p.

[3] Rahmatullayev, Sh. (1992). O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. Toshkent: O‘qituvchi. – 380 b.

[4] Mamatov, A. (2000). O‘zbek tili frazeologiyasining shakllanishi va rivojlanishi masalalari. Toshkent: Fan. – 168 b.

[5] Usmonov, U. (2018). Fransuz va o‘zbek tillari chog‘ishtirma stilistikasi. Toshkent: Akademnashr. – 210 b.

[6] Gak, V. G. (2000). Teoriya i praktika perevoda. Fransuzskiy yazik. Moskva: Mejdunarodniye otnosheniya. – 456 s.